

Rendes lelkési pályám Magyarzsákon

Szentivánlaborfalvi gyakorlati évem után Magyarzsákonra kaptam rendes lelkési kinevezést. Itt megint új világ tárult elénk. Zsákon is a Székelyföldön, annak nyugati szélén, messze Laborfalvától, Székelykeresztúrtól nyugat-északnyugatra mintegy 30 km-re, a két Küküllő vízválasztóján, a „Pártium” néprajzi tájegységben terül el. („Az egykori Udvarhelyszék legnyugatibb vidéke, a Solymos és Zsákon patakok völgyében fekvő néhány község a Kis- és a Nagy-Küküllő között. Kiveszőben levő tájnév. Nevét onnan kapta, hogy e vidéket később csatolták a Székely földhöz” – Kósa 1981.) Orbán Balázs földrajzi fekvését így határozza meg: „A Nagy-Küküllőbe siető Sólmos pataka torkolatjánál csúf meredek hegyeken átvágunk az ezen patakkal párhuzamosan, de ellentétes irányban futó Zsákon vize völgyébe. E patak eredetétől nem messze, a belé jobbréteg szakadó Vágás árka szűk, zsákszerű völgyében (honnan neve is eredhetett) fekszik Magyar-Zsákon.” (Orbán 1868: 155.)

Megközelítése, a Szentivánlaborfalvától eltérően, körülményes. A Nagy-Küküllő felől a Segesvár–Székelyudvarhely közötti országútról, Héjjasfalvától északra kitérve, megyei úton 16 km-re van. Ugyanilyen távolságra érhető el a Kis-Küküllő völgyéből a Balázsfalva–Parajd közötti országúton fekvő Balavásárról. Első írásbeli említését Orbán Balázs 1325-ből ismeri: Irtásfalú (Orbán 1868: 155). A Vágás árka, a Felszeg alatt beletorkollik a kelet–nyugat irányú Zsákon patakába. Ennek széles partján nagyobb kiterjedésű házas telkekkel alakult ki az Alszeg falurész. Lakossága nemzetiségileg egységes, tiszta székelymagyar, felekezetiileg megosztott; a kb. 880 lélek kétharmada unitárius, egyharmada pedig római katolikus. A reformáció után az egész falu az unitárius vallást követte, később a Horváth uraságok megkísérelték rekatolizálni a zsákon unitáriusokat, de csak részleges sikerrel. A nagyobb rész unitáriusnak maradt. A zsákoniai társadalmilag is egységesek. A belső emberek és az „örmény kisasszonyok” kivételével a paraszt kategóriához tartoznak. Eredetüket tekintve itt is voltak szabad székelyek és román származásúnak tartott jobbágyivadékok. A mi időnkre a különbségek elmosódtak. A Laborfalván észlelt zárt elkülönülés itt nem volt meg.

Az unitáriusok közül a Bajnócki, Béres, Domokos, György, Hegedűs, Kedei, Koncz, Kozma, Orbán, Palatka, Pázsint, Pipei, Sánta, Simó, Széll, a katolikusok közül az Antal, Bartalus, Gulácsi, Kristán, Lókodi, Rózsa, Veres családokra emlékszem.

A zsákoniai foglalkozása is egységes volt. Szántó-vető emberek voltak, tagosított határon gazdálkodtak. Főterményük a szalmás gabona: búza, árpa, zab, kápások közül a törökbúza (kukorica), a pityóka (burgonya) volt. Kaszálóikon szénát készítettek, alsó ruházatuk részére kendert; kertjeikben gyümölcsöt termesztettek, régi fajta almát: batult, pónyikot; körtét és szilvát: magvaváló beszterceit

és húsost. Az asszonyok szilvaízet főztek, amit korondi cserépfazékban tároltak. A férfiak a hullott szilvából pálinkát főztek a faluban működő „kis üstön”. A vadgyümölcsöt is hasznosították. A vadalmát és vackort fatörzsből vájt vályúban fakalapáccsal összezúrták, kádakba begyömösölték, szalmát tettek rá, és agyaggal letapasztották, hogy erjedjen. Majd ezt is pálinkának kifőzték. Szőlőművelésük még kezdeti állapotban volt.

A földművelés állattenyésztést igényelt. Sok tehenet tartottak. A tehénnek kettős hasznát vették: a családot tejével táplálta, és járomba fogva földjeiket művelték vele. Néhány gazda bivalyt is nevelt. Volt, aki lóval gazdálkodott és fuvarozott.

Minden gazda igásállata mellett tartott egy-két növendéket a kivénültek pótlására vagy eladásra. Nyáron a marhacsorda legelőre járt, télen istállóban tartotta mindenki az állatát. Juhaik is kettős hasznat adtak a családnak. Egyrészt ázalékot: sajtot, ordát. A túrós puliszka Zsákodon is majdnem minden nap asztalra került. Lábasban rétegesen: egy réteg puliszka, egy réteg túróként tálalták fel, nem tektették, mint a laborfalviak. Másrészt a gyapjú a férfiak harisnyaanyagát és a család meleg ruháját biztosította. Családonként 5–15 vagy még több juhot tartottak. Néhány rokon család összefogott, s a nádasi határon legelőterületet bérelt, ahol külön bács gondozta a juhaikat. A többi gazda a falusi turmába (nyáj) adta juhait, s ők is külön bácsot fogadtak.

Minden család a maga hús- és zsírszükségletére disznót nevelt. Volt, aki kócsát is, hogy malacaiából pénzt szerezzen. Nyáron a disznók is csordába jártak, külön legelőre. A karácsonyra valót viszont „mezítláb” kezdték hizlalni, amikor még nem kellett lábbelit húzni. Tudniillik a levágásra szánt egyéves süldőt augusztusban „befogták”, nem engedték többet a csordába, az ólban tartották, s bővebb táplálékkal kezdték etetni. Minden udvaron számos majorság kapirgált. Tyúkok, libák, récék, tojással, hússal látták el a háznépét, tollúval a vizitát fogadó leányok párnahuzatát. A zsákodiak hetipiacra gyümölcessel, tojással, majorsággal szerdánként Segesvárra, állattal pénteken Balavásárra jártak.

A zsákodi gazdák között többen voltak, kik a földművelés mellett párhuzamosan valamilyen mesterséggel is foglalkoztak. Kőművesek, ácsok, asztalosok, esztergályosok kerültek ki soraikból. Feleségem évtizedekig forgatta fonókerekét, melyet Hegedűs Lőrinc bácsi esztergályozott. Hat évtized múlva is teljes épségében használható az a háromosztatú lisztes láda, melyet Pipei Donát zsákodi autoidakta asztalos készített első kepe cséplésünk után. Zsákodra nem települt cigány kovács, mert a szántó-vető emberek között az is akadt Hegedűs Mózes és Rózsa János személyében. Harisnyaszabó varrta a hagyományhoz ragaszkodó férfiak részére a „székely fehérharisnyát”. Úriszabó is működött, mert a „pantalló”⁴ kezdett lábra kapni s a városi „ujjas” elterjedni.

A faluban cséplőgéptulajdonos is volt. Amit Gulácsi gépe kipergetett, azt a búzát a Buzogány malmába vitték. Két köve járt. Az egyik a mindennapi kenyérreva-

⁴ szövetnadrág

lót örölte. (A zsákodiak csak az ünnepi kalácshoz öröltettek finomlisztet a gyula-kuti szítás malomban.) A másik kövön puliszkának való törökbúzalisztet örölte. A felszegi gazdák Hegedűs Mócsi bácsi kézimalmán daráltattak állataik részére.

A faluban négy vegyesüzlet kínálta áruit a vevőknek. Három az Alszegben. A legnagyobb forgalmat a Hangya Szövetkezet könyvelte el. Vezetői az unitárius és a katolikus belső emberek voltak. Vele szemben az „örmény kisasszonyok” árultak. Az öreg Szenkovics meghalt, kereskedése leányaira maradt. Egyik zsákodi legény közülük választott feleséget magának. Az Alszeg keleti felében állt György János unitárius hívünk boltja. Rossznéven vette, hogy papja és kántora a Szövetkezetet támogatja. Hegedűs Sándor bácsi a Felszegben nyitott saját lakásában egy kis boltot, ahol a falurész lakói legszükségesebb dolgaikat vásárolhatták meg.

A falu hagyományos háziipara a szalmafonás volt. Iskoláskortól kezdve a család minden tagja foglalkozott vele. Technikáját a *Magyar Néprajzi Lexikon* a következőképpen ismerteti: „szalmakötés, szalmafonás a szalmahajtogatás útján fonadékká alakítása. A szalmafonást leginkább a szalmakalap készítésénél alkalmazzák. A rendszerint külön aratott, válogatott búza- vagy rozsszálak kalászaiból sulyokkal kiverik a magot, majd tisztítják a szalmát: ízekre szedik, a bütyüknél elvágják, a levélhüvelyeket eltávolítják. A tiszta, megnedvesített szalmából 6, 7, 8, 12 szálával lapos szalmafonatokat készítenek. A – gyakran foggal megpuhított – fonatot körkörösén kalap formájára varrják. Erdélyben, a mezőségi Széken és különösen a Székelyföldön (Kőrispatak, Bözöd, Rava, Csöb) hozzáértő parasztemberek munkája, és háziiparként is üzik.” (MNL 1981 IV.: 540–542.) A zárójelben jelzett falvak Zsákokkal szomszédosak. Feleségem a fonás fortélyát iskolás növendékeitől tanulta meg. Olyan tökéletességre vitte, hogy nekem saját kezűleg szalmakalapot varrt. A zsákodiaknak a szalmafonás biztosította az évi költőpénzt.

Az egyházi életnek Zsákokon is a két templom volt a központja. Az unitárius a régebbi. A templomról az egykori vagyonösszeírásban ezt olvashatjuk: „Vagyon a’ Papság Házán fellyül nap nyugott felé egy Kö Templom igen regi fundatio: körülötte sasokba rakott rakó fából való Czinterem: Ebben vagyon egj fából csinált Harangláb, mellyben vagyon Két Harang: a nagyobbikon vagyon illyen iras: Anno Domini Millesimo. 500. Sexto. A’ küssebb Harangon vagjon illyen irás: Az Isten dütsőségére öntetett, Anno 1765.” (Adorjáni 1991: 276.) Nyugat–keleti irányú, két bejárattal: a keleti oldalon a nők, a déli oldalon a férfiak részére. A keleti bejárat felett van a karzat az orgonával és a legények padjaival, a szószék pedig az északi fal közepén. A papi székől falba épített lépcső vezet fel oda. A szószékkel szembeni déli bejárat jobb oldalán van a férfiak, bal oldalán a nők két-két padoszlópa, családi ülőhelyekkel. A templom piacán áll az úrasztala, díszes takaróval leterítve. A mi időnkben felette csüngött a protestáns templomok legszebb díszje, az élet folytonosságát szimbolizáló búzakoszorú.

Az I. világháború alatt az egyik harangot ágyúnak beöntötték. Helyette az 1930-as évek második felében újat szereztek.

Vasárnap és ünnepnap harangozás alatt a hívek a templom elé gyülekeztek. Felszegről a papi udvaron át, a terméskőből épült lépcsőn felkanyarodva, az Alszegről a papi lakon alól a hívek a házak között és felett vezető szekérúton érkeztek. Korcsoportonként összeállva beszélgettek, míg „be nem húzták”. Ekkor már szólt az orgona, a hívek a templomba vonultak, és padjaikba ültek. Így várták a lelkeszi házaspár megérkezését. Pap és papné néhány percnyi időkülönbséggel lépett be. Ennek oka: a lelkeszt az egész gyülekezet felállva fogadta. A papnét az asszonyok külön felállással tisztelték meg. Egyik lelkesz Bordsoról került Zsákodra. Felesége odaválósi, egyszerű falusi leány volt, ha külön mentek be a templomba, a papnénak az asszonyok nem álltak fel. Ha részesülni akart az egész gyülekezet köszöntésében, egyszerre lépett be az urával. Mi külön mentünk be. Zsákodon minden egyházi szertartás a templomban történt. Ottani szolgálatom alatt a konfirmáció mellett egy esketést és két temetést végeztem. Az esketésnél Zsákodon szokás volt: az ifjú pár a násznagyok és a vőfélyek, „nyuszulyulányok” kíséretében betért a papi lakra, ott történt az anyakönyvelés. Egy tálca süteménnyel s egy üveg borral tisztelték meg a lelkeszi családot. Amíg ők bent időztek, addig kint az udvaron a násznép többi része muzsikaszóra táncra perdült.

A temetés mindig délelőtt történt. A családnál végzett rövid szertartás után a koporsót az alszegiek feljáró útján vittük a templomba, ott a férfiak bejárata előtti portikuszba helyeztük, és a gyászoló család körülülte. A gyülekezet többi része a templomban elfoglalta megszokott helyét. A második világháború előtt a lelkeszi szolgálat után a kántor orgonakísértettel verses búcsúztatót énekelt, amiért a család egy véka búzával fizetett. A zsákodi unitárius és katolikus temetők a templomok háta mögött terültek el. Itt helyeztük a szilvafák árnyékába végső nyugalóra az elhunytat. A temetést tor követte. Ide a család minden részvevőt meghívott, a lelkeszt nem. A meghívást egy kenyér, egy tyúk, egy üveg pálinka helyettesítette. Ez volt a stólája. A kántor e javakban nem részesült, mert ő egy véka búzát kapott.

A katolikus templom az Alszeg felett egy magaslaton állt. Építési idejét ennek sem ismerem. Találgatásokba nem bocsátkozom, csak sejtelmezem, hogy a rekatolizáló Horváthok építhették. Nevükhöz fűződik az iskola felhúzása is. Erről később beszélek. Orbán Balázs idézett munkájában az egyik testvért, Horváth Jánost 1848-cal kapcsolatban említi: „Ma a földbirtokosok a Horváthok, s azok közt a derék Horváth János, Udvarhelyszéknek 1848-ki kormány biztosa.” (Orbán 1868: 155.) Mind a két templomot buzgón látogatták a zsákodiak. Hagyományosan vallották: *Hétköznap a mező barázdájában, vasárnap az Isten házában.*

Mindkét egyházközség a lelkesze számára szolgálati lakást biztosított. Az unitárius parókia a Felszegen a templom alatt volt, két bejárattal. A szőlővel befuttatott tornácra lépcső vezetett fel. Onnan nyílt az ajtó az ebédlőbe, amelynek jobb oldalán az egyik ajtó a hálószobába, a másik az irodába vezetett. Mindkét szoba ablakával az utcára nézett. Az ebédlő bal oldalán levő ajtó a konyhába nyílt. Ide az udvarról is be lehetett jutni. A konyha végében volt a nyári konyha, a padlás-feljáróval, a hálószoba alatt pedig pince. A lakás régi, gerendás épület volt. Mes-

tergerendájára felvésték az építető pap, Demeter Lőrinc nevét és a megyebírót (ez sajnos kihullott az emlékezetemből). Az évszámot sem tudom pontosan visszaidézni, emlékezetem szerint az 1800-as évek utolsó negyedét jelezhetette. Demeter Lőrinc a zsákodi lelkészek között a legtöbb ideig szolgált itt, ha jól emlékszem, 50 évet is. Gyászjelentése szerint 1848–1849-es honvédőrmester volt (Gaal szerk. 2000: 384). A falu közéletében is fontos szerepet töltött be. A tagosítást az ő közreműködésével végezték. Földbirtok és házas telek volt a jutalma. Utóbbit az Alszeg keleti végében kapta. Ide szép villaszerű hajlékot építtetett, amit örökösei nyaralóként élveztek.

Ebben a régi, mestergerendás épületben teljesedett ki családi életünk. A jó Isten itt áldott meg első gyermekünkkel, Klára-Zsuzsikánkkal 1947. június 8-án.

A lakással szemben, az udvar túlsó oldalán állott a téglából épült, cseréppel fedett istálló és csűr, mellette a boronából rakott disznóól. A lakás felett gyümölcsöskert kínálta finom málnáját, piros ribizlijét, almáját, körtéjét. A csűr háta mögött volt a szérűskert. Veteményesnek nem használhattuk, mert kepehordáskor összetaposták volna. Ott csak korai pityókát termeltünk. A szérűskert útmenti szélén terebélyes cseresznyefa állott. Termésének java része a zsákodi legények éjszakai csínytevésének áldozata lett. A tízparancsolat tilalma Zsákodon sem vonatkozott a gyümölcsöskertek dézsmálására. A felszegiek részére, a telkek szűk volta miatt, a Felszeg északkeleti végében, a Sástorokban családonként néhány négyzetméternyi terület volt kimérve zöldség- és kendertermesztésre. Így a lelkészi családnak is.

A katolikus plébánia az Alszeg közepén, a templommal szemben épült, szép kerttel övezve. Kedvezőbb körülmények között, mint az unitárius parókia.

A lakáson és kerten kívül a belső emberek egyházi földek jövedelmét is élvezték.

Az unitárius lelkész részére 4 hold szántóföld, a kántori földdel egy tagban, ezenkívül két hold kaszáló jövedelmezett, szintén egy tagban. A temetői szilvának fele a lelkészé, fele a kántoré volt.

A „belsőemberi” család megélhetésének legbiztosabb alapja a szalmás kepe volt. A díjlevél 100 kalangya búzát és ugyanannyi zabot írt elő a lelkész javadalmába, a kántoréba ennek felét. Ezt a presbitérium a hívekre osztotta fel. Az egész kepest 2 kalangya búza és zab fizetésére kötelezte a lelkész számára. A fél kepest 1 kalangyára. A kántornak az egész kepes 1-1, a fél kepes 1/2-ed kalangyát fizetett.

A kepehordás ünnepi munka volt hívek és a belső emberek számára is. A hívek kötelesek voltak egy napon bevinni a kepet. A kepet szállító szekerek a lelkészi udvar kapuján jöttek be. Az udvaron asztal volt terítve, rajta frissen sült kenyér és üveg pálinka. A kepező atyafi szelt a kenyérből, s egy pohár pálinkát emelt a lelkészi család tiszteletére. Zsákodon kevés borosgazda élt, így a kepezőket is pálinkával kínáltuk, de borospohárból. A gazda szekerét beállította a csűrbe. Itt a megyebíró számba vette a kénéket, s az egyik egyházi csűrjében raktározta el. Abban az évben javaslatomra a kepezők néhány búzakévéét ajándékoztak a székelykeresztúri unitárius gimnázium konviktusa részére, a diákok étkeztetésére. A kis

asztag csépléskor 17 véka tiszta búzát eresztett. A konviktus gondnoka szép levélben köszönte meg a zsákodiak áldozatát. A harangozó fizetésébe adott kévéket is a papi lakás udvarán rakták asztagba. A kepezők a szérűskert kapuján kifordulva a szemben levő kántori lakra vitték az odajáró kepejüket. Itt egy idősebb presbiter s a másik egyházi rendezte el a kévéket. Mindkét belső emberi család ünnepi asztalhoz ültette a segítségeket. A cséplést a belsőembereknél kalákában végezték a hívek. A kalákázókat szintén ünnepi ebéd illette meg.

Mindkét egyházközség nagy kiterjedésű erdőtulajdonnal rendelkezett. A belsőemberek tűzifa-járandóságukat innen kapták.

A kulturális élet alapja a két felekezeti iskola volt, az unitárius a papi lakkal szemben épült a hívek áldozatából. Az L alak utca felőli szárnyában volt a két tanterem az I–II. és a III–IV. osztályok számára. Az udvar felőli szárny egyik szobájában a tanító kisasszony lakott, a másikban a harangozó házaspár. Kötelességeik közé tartozott az iskola takarítása. Az V–VII. osztály tanterme a kántori lakás udvarán, a régi iskola épületében volt.

A mi időnkben az iskola háromtanerős. Az I–II. osztályt a feleségem tanította, aki az iskolát „csodás műhely”-nek tekintette, a III–IV. osztályt pedig Gálffi Jolán fiatal tanítónő. Édesapja az 1920-as években Zsákodon mint unitárius lelkész szolgált. Az V–VII. osztály Gergely Sándor igazgató-kántor irányítása alatt állt. Róla mint apatársunkról később bővebben szólok. Vasszorgalmáról és akaratáról itt csak egy emlékem villan fel: saját marhafogatával művelte a kántori földeket. Májusban egy virradat előtti szürkületben fogatával áthajtott szülőfaluja, Pipe határán levő földjére, valamilyen mezőgazdasági munkát elvégezni. Nyolcórai csengetéskor viszont már benyitott osztálya ajtaján, s megkezdte szellemi magvetését.

Iskolai munkám során keserű élményben volt részem. A hittant minden osztályban én tanítottam. Az iskolai év folyamán felfigyeltem az éles eszű, jó felfogású, szorgalmas IV. osztályos Széll Palira. Az édesapját biztatni kezdtem, adja továbbtanulni a fiát, de hiábavaló volt minden törekvésem. „Szükségem van rá a gazdaságban” – válaszolta, s a fiú otthon maradt. Évtizedek múlva részt vettünk az új lelkész beköszöntőjén. A szokásos közebed után rám köszönt egy javakora-beli férfi: „Tiszteletes úr, nem ismer meg? Én vagyok az egykori Széll Pali, s amíg élek, addig bánom, hogy édesapám nem hallgatott a tiszteletes úr jó tanácsára, s nem engedett felsőbb iskolába. Nem lehettem tanult ember, csak vasutas!”

E kitérő után a katolikusok iskoláját említettem meg. Az Alszegeben állott, a tempom dombja alatt. Nemcsak a hívek áldozatából létesült, mint az unitárius, hanem Orbán Balázs idézett munkája szerint a Horváth testvérek jóvoltából. A Székelyföld nagy utazója ezt jegyezte fel az iskoláról: „oly falusi iskola, minő a Székelyföldön bizonyonnyal kevés van, és ez iskolát a két Horváth testvér, István és János építette a nép hozzájárultával [...] egy egész népes vidék szellemi ébredésének alapja van itt megvetve...” (Orbán 1868: 155).

Az iskola egytanerős volt. A jó öreg Réti József bácsi már évtizedek óta hintette a szellemi magot a katolikus gyermekek lelkébe. Zszakodra is gyökerezett. Ide nősült, itt alapított családot. Élete összeforrott a zszakodiak életformájával.

A két felekezetenél folyt lelkiismeretes nevelési munkán alapult az iskolán kívüli kultúrmunka, a belsőemberek irányítása alatt. A zszakodi ifjakkal és felnőttekkel élvezet volt foglalkozni. Hálás hallgatók, szereplők és nézők voltak.

Elődöm, ifj. Sebe Ferenc csak hat hónapig szolgált itt, de azalatt gazdag tevékenységet fejtett ki. A legényeknek csürdöngölőt⁵ tanított be. A férfiakkal többszólamú dalárdát szervezett. Berzsényi Dániel zenésített verseit énekelték. A házasemberekkel előadatta a *János vitézt*. A mi képességünk nem tudott ilyen magasra emelkedni. Megelégedtünk, ha a feleségem egyszólamú dalsoportot vezetett az ifjakkal, s egyfelvonásos vígjátékokat adatott elő velük, szavالات kíséretében. A házasemberek igényét Kodolányi János *Földindulásával*⁶ elégítettük ki, telt házastapssal jutalmaztak. A sokgyermekes zszakodiakat ezzel akartuk figyelmeztetni, nehogy egykézni kezdjenek. A komoly mondanivalójú előadást vidám farsangi bál követte, a *batykók* felléptével. Ez a megnevezés nemcsak a *maskarásokat* illette. Hétköznapi használatban *batykó* volt mindenki, akinek a kellenél egy vagy több kerék forgott az agyában.

Az unitáriusok és a katolikusok műsortervét a plébánossal mindig egyeztetjük. Nem akartunk egymás rovására cselekedni. Előadásainkon mindkét felekezet hívei egyöntetű lelkesedéssel vettek részt. A kultúrmunka mindkét egyház külön épületében folyt. Az unitáriusok erre a célra az iskolát vették igénybe. Az utcára néző két tanterem közül az egyik magasabbra volt építve, a másik alacsonyabbra. A kettőt egymástól széthúzható deszkafal választotta el. Előadás előtt mindkét tanteremből a padokat kihordták. A magasabb képezte a színpadot, alkalmas kulisszákkal ellátva, melyek többnyire hazulról hozott ágytakarókból állottak. Az alsó lett a nézőtér, ahova rendes üléspadokat helyeztek el a közönség számára.

A katolikusoknak a plébánia mellett külön kultúrházuk volt.

A zszakodi hagyományok • Zszakod hagyományaiból a következőkre emlékszem:

A Bartalus család egyik őse legénykorában szolgaságból hazajövet az úton egy zacskót talált tele kinccsel. Annyi volt benne, hogy annak árából családjának falujában és Véckén szép kúriát épített, terjedelmes földbirtokot vásárolt.

Bartalus Zsuki véckei kúriájából egy szép nyári napon székely öltözetben, fehér inggel, fekete lájbival, feszes fehér harisnyával, rámás csizmával bement Marosvásárhelyre. Benyitott a legelőkelőbb vendéglőbe, leült egy asztal mellé, hívta a pincért, és kérte, hogy hozzon egy csésze feketekávé. Az megvető mosollyal ránézett, s lenéző hanggal azt mondta: szolgáknak nem jár feketekávé. Erre Zsuki szó nélkül felpattant a helyéről, s kemény léptekkel kikopogott az ajtón. Kevés idő

⁵ verbunk

⁶ Kodolányi János: *Földindulás*. Budapest, Magvető Kiadó, 1989.

múlva visszajött úri öltözetben: fekete frakkban, élesre vasalt nadrággal, s leült előbbi helyére. Az asztalra csapott, s odakiáltott a pincéreknek: kérek egy cseber feketekávé. Azok nagy sietséggel teljesítették a méltóságos úr szokatlan kívánságát. Zsuki lerángatta magáról a frakkját, levetette a cipőjét, s mind a kettőt bele dugta a cseberbe. Nesztek, igyatok, mert nektek jár! Ennek a történetnek egy másik változatát Magyar Zoltán gyűjtötte, amelynek hőse Bajnócki volt, a színhelye pedig Budapest. (Magyar 2005: 86, 153. sorszám.)

Zsákodon hagyományos volt a családtagok egymás közti megszólítása, más- képpen viszonyultak egymáshoz, mint a laborfalviak. Itt a vejem tegezve fiam, a menyem leányom volt. Apósom: apámuram, anyósom: anyámasszony.

Szép zsákodi hagyomány volt a két ellentétes felfogású felekezet (Egység- és Szentháromsághívó) tagjainak békés együttélése. A falu két hitre oszlott, de a családok egységesek voltak. Vagy tisztán katolikusok, vagy unitáriusok. Ha tudálékoskodni akarnék, így fejezném ki magam: a felekezetileg exogám faluban endogám családok éltek. A zsákodiak alkotta hagyomány szerint a leány ment a legény után. Így egyes felekezetű családok nem alakulhattak ki. Saját vallását minden zsákodi szerette, ahhoz híven ragaszkodott, de a másikat is megbecsülte.

A zsákodiak maguk szerkesztette hitvallása ez volt: *Mindnyájan egy Istent imádunk. Csak a hozzá vezető utakban különbözünk egymástól. Úgy vagyunk ezzel, mint amikor Segesvárra megyünk. Oda is két úton juthatunk el. Az egyikén Kapustetőn átkerülve, a másikon a Barabás-tanya felé menve egyenesen érünk a városba. Így vagyunk Istennel is. A katolikusok Kapus felé kerülve, Szentek irányításával és közbenjárásával érkeznek Hozzá, az unitáriusok a rövid úton egyenesen, irányítás, közbenjárás nélkül, mint gyermek az atyjához jutnak el Hozzá. A lényeg az, ha kerülve, ha röviden, de mindenki az elődei által kitaposott úton Istenhez jusson.*

A zsákodi unitáriusoknak és katolikusoknak a békés összhangban élésre belsőembereik, különösen papjaik mutattak jó példát. Mi is egyetértésben éltünk egymással Triebel József plébánossal. Egymás hajlékát gyakran felkerestük. Dogmatikus vitába sohasem bocsátkoztunk. Annál jobban tiszteltük egymást, mint-hogy ilyennel árnyékoljuk be barátságunkat. A falu s benne a Szövetkezet vezetése és a körülöttünk zajló világ elég témát kínált közös eszmecseréinkre. Találkozásaink alkalmával a plébános édesanyja, aki a háztartását vezette, s feleségem anyá-leány kapcsolatba melegedtek.

A papokra kerülve a sor, megemlítem elődeinket, akiket a közelmúlt eseményei kapcsán a szájhagyomány kezdett szárnyára kapni. A bécsi döntésről van szó, mely a pár kilométerre levő szomszéd faluban vidám felszabadulást virrasztott, Zsákodon keserű falurombolást eredményezett. Ahogy a rádió hírül adta, az unitárius lelkész Péterffy Mihály és kántortanítója, Gál Jenő végig lelkesítették a falut: „Jönnek a magyarok!” A házak homlokára piros–fehér–zöld zászlók kerültek. Az asszonyok a honvédek méltó fogadására kürtőskalácsot, pánkót sütöttek. A legények a falu keleti bejáratánál zöld ágból díszkaput készítettek, „Isten hozta!” fel-

irattal. A falu népe meghallotta, hogy a honvédek már Véckén vannak. A pap, a tanító odaindult megtudni, mikor kerül Zsákodra a sor. Jelentkeztek a szolgálatos tisztnél. Az elővette térképét, s rámutatott a vastag piros vonalra, amely a két magyar falut elválasztotta egymástól, Véckét magyar földre juttatta, Zsákodot a románoknak hagyta. A tiszttel a térképre mutatott, s komoran így szólt: „Eddig, s ne tovább! Nincs parancsunk Zsákodra bevonulni.” S a két erős férfinak a kapott választól könnybe fulladt a szava, földbe gyökerezett a lába. Visszaüzentek: ne várják haza őket, nem mehetnek. Jól tudták, a román határőröktől milyen jutalomban részesülhetnek a nemzeti színű zászlókért s a díszkapukért. Világgá eredtek. A tanító felesége falujában, a magyarrá lett Homoródszentmártonban kapott iskolaigazgatói állást. A pap a közeli Erdőszentgyörgyön lett adóhivatalban tisztviselő. Majd a szomszédos, zsidó hitre tért székely szombatosok falujában, Bözdújfaluban lett unitárius lelkész.

A zsákodi belsőemberek feleségei a román határőr parancsnoktól némi hálapénz segítségével engedélyt kaptak, s ingóságokkal, gabonájukkal férjeikhez átszekereztek.

A zsákodi férfiak nagy része követte belsőembereik példáját. Fiatal legények, javakorabeli családapák hagyták itthon szeretteiket, s a katonaság és „koncentra” (behívás) elől menekültek át Magyarországra. Közülük többen a honvédséggel az orosz harcmezőkre s onnan fogságba kerültek. Az itthon maradt, munkaerőt veszített családokra szomorú négy év várt. Az ekeszarva, kasza-kapa nyele a törékeny asszonyokra és a serdülő gyermekekre maradt.

Az új határon kezdett olyan szokás kialakulni, hogy a menekültek időnként „csubukkal” (hálapénzzel) a román határőrök szívéet megnyhítotték, s megláthatták családjukat. Sánta Lőrinc is így akart eljárni. Neki nem kedvezett a szerencse. A román határőr, látva közeledtét, fegyverével rácélt, szívéen találva holtan rogyott össze. Élve nem mehetett, de holtan hazavihették, a diplomá tővébe békés nyugalomra.⁷

A szájhagyomány az akkori katolikus plébános esetét is megőrizte. Ráduly kolléga mostoha körülmények között templomi szolgálatával és hétköznapi pasztorációjával igyekezett híveiben a katolikus magyar öntudatot ébren tartani. Ezzel a csendőrök ellenszenvét, rosszsallását magára vonta. Azok léptén-nyomon zaklatták. A plébánosnak mindig résen kellett lennie, ha a helyzet úgy kívánja, eltűnhessen. Balladás stílusra fordítom a szót: egy szép reggel a csendőrök a kapun be, ezt észlelvén, a plébános a nyitott ablakon ki. Az előre felnyergelt lovára rápattant, széleseben, míg a román határőrök ámulatukból felocsúdtak volna, a határon átvágtatott. Erdőszentgyörgyig meg sem állott. Az erdélyi körútján éppen ott levő

⁷ A szerző nem emlékszik pontosan a történetre. Sánta Lőrincet, miután a román határőr meglőtte, a székelyudvarhelyi kórházba szállították, ahol meghalt, és a székelyudvarhelyi unitárius temetőben temették el. Hamvait 2000 után exhumálták és feleségével együtt temették el a magyarzszakodi temetőbe. Ezt a magyarzszakodi unitárius egyházközség anyakönyve igazolja. (Nagy László unitárius lelkész pontosítása alapján.)

Kállay Miklós miniszterelnöktől kihallgatást kért, s elpanaszolta a dél-erdélyi magyarok keserves sorsát.

Mi a háború után két évre kerültünk a faluba. A zsákodiak részére viszont a háború még akkor sem ért véget. Voltak szülők, kik várták fiaikat, gyermekek édesapjukat a fogságból hazatérni.

A zsákodi hagyománynak azért egy életre szóló hasznát is élveztük. Disznóöléskor segítségünk, Kedei Pálné, Ida néni tanácsolta feleségemnek: *Tiszteletes asszony, tudja, mit tegyen, hogy zsírja egész éven át kitartson? Mikor a fakanállal vészen ki a bödönből egy diónyit, ejtsen mindig vissza. S a maga zsírja soha el nem fogy!* Tanácsát megfogadtuk, feleségem bödönében mindig volt zsír.

Zsákodi szolgálatunk végzetes hibám miatt csak egy évig tartott. Beteg aszsonyhoz hívtak úrvacsorát adni. Palástomat a karomon vittem. Az egyházfi hozta mellettem a kellékeket. Szolgálatom elvégzése után hazaérkeztünk. A konyhajtót az egyházfi előzékenyen ki akarta nyitni. Köszönöm, Jóska bácsi, innen már én is el tudok boldogulni – szólottam. Ő elköszönt. Egyik kezemben a kegyszereket tartva, a másikkal a kilincs felé nyúltam. A kezem megbillent, s a kegyszerek a földre estek. A törékeny kerámiából készült úrvacsorai kehely darabokra törött. Feleségemmel nagyon megijedtünk. Fiatal naivságunkban nem mertük ügyetlen tévedésemet a hívek elé terjeszteni. Gondoltuk, hátha tudunk egy hasonló értékűt vásárolni. Végig is jártuk a közeli városok üzleteit. Hosszas keresgélés után sem találtunk mást, mint egy virágváza-szerű nagy üvegpoharat. A következő alkalommal ezzel osztottam úrvacsorát. A hívek közül néhánynak ez sértette az önértetét. Az esperesnél feljelentettek. Az én önértetemet pedig sértette a hátam mögötti eljárásuk.

Eközben esperesi megbízással már beszolgáltam Pipére, ahol a lelkeszi állás megürült. Egy temetés alkalmával a falu nesztora, az öreg Bálint Kicsi Lajos bácsi így szólott hozzám: *Tiszteletes úr, tőlünk a zsákodiak egyszer a papot elvitték, mi most visszaadjuk a kölcsönt, jöjjön hozzánk!* A pipeiek közül többen megismételték a kérését. Bevallom, sértett önértetemet ez balzsamozta. Sok töprengés után hajlottam a szavukra. Így lettem a pipeiek számára visszajáró kölcsönkenyér.